

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 14

Η ΗΘΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

14.1. Ορισμός

Δυο από τις βασικότερες προϋποθέσεις για τη δημιουργία και τη διατήρηση κοινωνικών σχέσεων είναι, η ικανότητά μας να λαμβάνουμε υπόψη μας και να συμπεριφερόμαστε ανάλογα με τις ανάγκες και τα συναισθήματα των ανθρώπων γύρω μας και η ικανότητα μας να συμμορφωνόμαστε με τους κανόνες της κοινωνίας μας. Κάθε κοινωνία έχει τους δικούς της κανόνες και, ανάλογα, διαπαιδαγωγεί τα παιδιά της.

Όταν μιλάμε για ηθική ανάπτυξη, αναφερόμαστε στη συμπεριφορά και τη στάση μας απέναντι σε άλλους ανθρώπους μέσα στην κοινωνία και στην τήρηση των κοινωνικών νόμων και κανόνων. Όταν μιλάμε για την ηθική ανάπτυξη των παιδιών αναφερόμαστε στην ικανότητά τους να κρίνουν ποια είναι σωστή ή λανθασμένη, καλή ή κακή συμπεριφορά και στην ικανότητά τους να ενεργούν, λαμβάνοντας υπόψη τους τις ανάγκες και τα δικαιώματα των άλλων, ακόμα και αν αυτά έρχονται σε αντίθεση με τις δικές τους ανάγκες και δικαιώματα.

Οι τρόποι με τους οποίους το παιδί αναπτύσσεται και ωριμάζει ηθικά έχουν ερευνηθεί από πολλούς επιστήμονες. Αυτοί που ανήκουν στην Ψυχαναλυτική σχολή, ορίζουν την ηθική ανάπτυξη του παιδιού ως το αποτέλεσμα της ταύτισής του με το γονιό του ίδιου φύλου- καθώς ταυτίζεται με το γονιό, το παιδί υιοθετεί τις αξίες και τις ιδέες του. Οι συμπεριφοριστές βλέπουν τα παιδιά σαν μικρούς ενήλικες που μαθαίνουν πώς να συμπεριφέρονται μέσα από τη μίμηση, την ενθάρρυνση (ή την αποθάρρυνση) και την τιμωρία. Ο Ελβετός ψυχολόγος Jean Piaget και οι οπαδοί του υποστηρίζουν ότι η ηθική ανάπτυξη συμβαίνει ταυτόχρονα με τη γνωστική ανάπτυξη του παιδιού. Καθώς το παιδί μεγαλώνει και περνάει από τα διάφορα στάδια της γνωστικής ανάπτυξης αλλάζει και ο τρόπος με τον οποίο βιώνει τι είναι σωστό και τι λάθος.

Ο Piaget (1932) ήταν ο πρώτος που μελέτησε και προσπάθησε να περιγράψει την ανάπτυξη της ηθικής κρίσης των παιδιών, δηλαδή, πως τα παιδιά κρίνουν ποια συμπεριφορά είναι σωστή ή καλή και ποια όχι και πως τα παιδιά αντιλαμβάνονται τους κανόνες. Παρατηρώντας παιδιά διαφορετικών ηλικιών, καθώς έπαιζαν και συζητώντας μαζί τους για τους κανόνες του παιχνιδιού τους, ο Piaget διέκρινε 3 στάδια στην κατανόηση του ρόλου των κανόνων από τα παιδιά.

Στο πρώτο στάδιο (μέχρι το τέταρτο ή πέμπτο έτος της ηλικίας

τους) τα παιδιά δεν μπορούν να καταλάβουν το ρόλο των κανόνων. Σ αυτήν τη χρονική περίοδο, τα παιδιά φτιάχνουν δικούς τους κανόνες, τους αλλάζουν, όποτε θέλουν, και γενικά παίζουν σύμφωνα με τις επιθυμίες και τη φαντασία τους.

Στο δεύτερο στάδιο (ανάμεσα στην ηλικία των 4-5 και 9-10 χρόνων) τα παιδιά αντιλαμβάνονται τους κανόνες σαν κάτι που επιβάλλεται από μια ανώτερη εξουσία (π.χ. τους γονείς, τη δασκάλα, το Θεό κ.τ.λ.) και τους θεωρούν αμετάβλητους. Όπως υποστηρίζει ο Piaget, σ' αυτή την ηλικία, τα παιδιά βρίσκονται στο στάδιο της "ετερόνομης ηθικής", η οποία χαρακτηρίζεται από αυστηρή εφαρμογή των κανόνων και υπακοή στην εξουσία. Κατά τον Piaget, η αντίληψη αυτή των παιδιών είναι αποτέλεσμα της νοητικής τους ανωριμότητας και ιδιαίτερα, του νοητικού εγωκεντρισμού τους, που τα κάνει να αγνοούν ότι "για ένα θέμα υπάρχουν περισσότερες από μια απόψεις και να θεωρούν τη δική τους άποψη ή την άποψη ενός ενηλίκου ως τη μόνη ορθή" (Ματσαγγούρας, 1998, σελ. 413). Ο εγωκεντρισμός κάνει επίσης τα παιδιά αυτής της ηλικίας να ενδιαφέρονται περισσότερο για το αποτέλεσμα μιας πράξης παρά για τις προθέσεις του ατόμου που έκανε την πράξη και να κρίνουν μια συμπεριφορά ως "κακή", βασισμένα στο μέγεθος της ζημιάς και όχι τα κίνητρα του δράστη. Π.χ., όταν ο Piaget ρώτησε τα παιδιά "ποιο είναι πιο άτακτο, το παιδί που σπάει κατά λάθος 15 ποτήρια ή το παιδί που σπάει ένα ποτήρι καθώς προσπαθεί να φτάσει το βάζο με τη μαρμελάδα χωρίς να το δει η μητέρα του;", τα παιδιά αυτής της ηλικίας χαρακτήρισαν το παιδί που έσπασε τα περισσότερα ποτήρια σαν το πιο άτακτο, χωρίς να λάβουν υπόψη τους τις προθέσεις του άλλου παιδιού. Πιο πρόσφατες έρευνες όμως (Costanzo και άλλοι, 1973; Karniol, 1978; Ruffy, 1981) υποστηρίζουν ότι, αντίθετα από αυτό που πίστευε ο Piaget, τα παιδιά αυτής της ηλικίας (και ακόμα πιο μικρά) καταλαβαίνουν τη διαφορά μεταξύ πράξεων που έγιναν κατά λάθος και πράξεων που έγιναν σκόπιμα και λαμβάνουν υπόψη τους τις προθέσεις των άλλων πριν κρίνουν τις πράξεις τους.

Από τις αντιλήψεις τους για τους κανόνες σαν κάτι που επιβάλλεται από μια ανώτερη εξουσία πηγάζει και η αντίληψη των παιδιών ότι η παραβίαση των κανόνων και η ανυπακοή της εξουσίας καταλήγουν αυτόματα σε κάποιου είδους τιμωρία. Π.χ. ένα παιδί μπορεί να πιστεύει ότι αν πει ψέματα, μπορεί να πέσει να χτυπήσει ή να αρρωστήσει.

Κατά τη διάρκεια του τρίτου σταδίου (από την ηλικία των 9-10 χρόνων και μετά), καθώς τα παιδιά απελευθερώνονται από τον εγωκεντρισμό τους και συναναστρέφονται όλο και περισσότερο με τους συνομηλίκους τους, αρχίζουν να αντιλαμβάνονται τους κανόνες του παιχνιδιού ως αποτέλεσμα της συνεργασίας των παικτών και να συνειδητοποιούν ότι μπορούν να τους αλλάξουν, αν όλοι οι παίκτες συμφωνούν γι' αυτό. Με άλλα λόγια, η ηθική συμπεριφορά του παιδιού σ' αυτό το στάδιο της ανάπτυξής του δε βασίζεται πια "στη θέληση μιας αυθεντίας" αλλά σε κανόνες που εκφράζουν τα κοινά δικαιώματα και υποχρεώσεις μεταξύ ίσων (Ματσαγγούρας, 1998, σελ. 413). Επίσης, σ' αυτό το στάδιο τα παιδιά κατανοούν καλύτερα τη σκοπιμότητα των κανόνων και τη σημασία της συνεργασίας, για τη δημιουργία κοινωνικών σχέσεων. Επιπλέον, σύμφωνα με τον Piaget, μετά την ηλικία των επτά ετών το παιδί αρχίζει να λαμβάνει υπόψη του, όλο και περισσότερο, τις προθέσεις και τα συναισθήματα των άλλων, πριν καταλογίσει ευθύνες για κάποια πράξη και πιστεύει ότι η τιμωρία πρέπει να είναι ανάλογη με τη "κακή" πράξη (Ματσαγγούρας, 1998, σελ. 415). Επίσης, τα παιδιά σ' αυτήν την ηλικία πιστεύουν ότι η παραβίαση των κανόνων είναι μερικές φορές δικαιολογημένη και συνειδητοποιούν ότι οι "κακές" πράξεις δεν τιμωρούνται πάντα.

Όπως μας δείχνει η θεωρία του Piaget και άλλων ερευνητών (Kohlberg, 1963, 1964), η ηθική κρίση και ανάπτυξη των παιδιών περνάει από διάφορα στάδια. Για παράδειγμα, τα παιδιά των δυο χρόνων, που μόλις έχουν αρχίσει να μιλάνε και να καταλαβαίνουν ότι ένα γεγονός μπορεί να προκαλέσει ένα άλλο, είναι αδύνατον να είναι είτε "ηθικά" είτε "ανήθικα". Καθώς μεγαλώνουν τα παιδιά, γίνονται πιο ικανά για ηθική κρίση. Τα περισσότερα παιδιά της ηλικίας των 6 ετών δηλώνουν ότι είναι "κακό" να λέμε ψέματα ή να κλέβουμε και συνεχίζουν να λένε το ίδιο και καθώς μεγαλώνουν. Παρ' όλα αυτά όμως, μόνο όταν μεγαλώνουν μπορούν να καταλάβουν τι ακριβώς σημαίνει "λέω ψέματα" ή ποια είναι η διαφορά μεταξύ δανείζομαι και κλέβω ή ότι υπάρχουν διαφορετικοί βαθμοί ενοχής σε ένα φόνο. Από διαφορετικά στάδια περνάει και η αντίληψη των παιδιών για το τι είναι δίκαιο και άδικο. Από την άποψη, "δίκαιο είναι αυτό που θέλω εγώ", που κυριαρχεί στην προσχολική ηλικία, τα παιδιά περνάνε στο στάδιο (γύρω στα 5 με 6 χρόνια), όπου πιστεύουν ότι όλοι δικαιούνται τα ίδια πράγ-

ματα. Καθώς μεγαλώνουν, τα παιδιά αρχίζουν να πιστεύουν ότι τα δικαιώματα πρέπει κανείς να τα κερδίσει και ότι δε δικαιούνται όλοι τα ίδια πράγματα.

14.2. Πειθαρχία

Ο στόχος της πειθαρχίας είναι να βοηθήσει τα παιδιά να προσαρμοστούν στο κοινωνικό τους περιβάλλον, να καταλάβουν ότι υπάρχουν όρια στο τι μπορούν να κάνουν, να αισθανθούν ασφάλεια, να μάθουν να σέβονται τα δικαιώματα των άλλων και να αποκτήσουν αυτοέλεγχο. Αποκτώντας αυτοέλεγχο τα παιδιά, θα μάθουν πώς να φερθούν ακόμα και όταν δεν είναι παρόντες οι ενήλικες.

Συχνά η λέξη πειθαρχία έχει αρνητική έννοια. Πολλοί άνθρωποι πιστεύουν ότι όταν μιλάμε για πειθαρχία αναφερόμαστε στην τιμωρία. Στην πραγματικότητα, η πειθαρχία έχει την έννοια της καθοδήγησης και αναφέρεται στην προσπάθειά μας να βοηθήσουμε τα παιδιά να μάθουν να συμπεριφέρονται με τρόπο αποδεκτό από το κοινωνικό σύνολο, να συνεργάζονται, να προσπαθούν να λύνουν τα προβλήματά τους με τρόπο θετικό, να είναι υπεύθυνα και να ξεχωρίζουν το σωστό από το λάθος. Αντίθετα, η τιμωρία πολύ συχνά έχει στόχο της να κάνει το παιδί να "πληρώσει" για την "κακή" συμπεριφορά του και του δίνει το μήνυμα ότι προσπαθούμε να του ανταποδώσουμε το δυσάρεστο συναίσθημα που δημιούργησε η πράξη του.

Τα παιδιά ανακαλύπτουν συνέχεια καινούργια στοιχεία για τον εαυτό τους. Όταν βρεθούν αντιμέτωπα με καινούργιες καταστάσεις, συχνά πειραματίζονται ή δοκιμάζουν τα όριά τους. Η φυσική περιέργεια των παιδιών τα σπρώχνει να ρωτάνε συνέχεια τον εαυτό τους "τι θα συμβεί, αν κάνω αυτό;" Αυτή τους η περιέργεια συχνά τα οδηγεί σε μη αποδεκτές συμπεριφορές. Παρ' όλα αυτά, η περιέργεια δεν είναι ο μόνος λόγος που κάνει τα παιδιά να δημιουργούν προβλήματα. Άλλοι λόγοι που μπορεί να οδηγήσουν ένα παιδί σε ανεπιθύμητες συμπεριφορές είναι ότι μπορεί να είναι άρρωστο, να βαριέται, να είναι θυμωμένο, να έχει ανάγκη από αγάπη και προσοχή, να έχει χαμηλή αυτοεκτίμηση, να βρίσκεται σε σύγχυση (π.χ. άλλα του λένε στο σπίτι και άλλα στο βρεφικό ή τον παιδικό σταθμό) ή να αισθάνεται πληγωμένο και να θέλει να "εκδικηθεί" τους άλλους. Επίσης, κάποιες ανεπιθύμητες συμπεριφορές είναι αποτέλεσμα του γεγονότος ότι στα παιδιά αρέσει

να μιμούνται τους ενήλικες (π.χ. το παιδί επαναλαμβάνει μια "κακιά" λέξη που άκουσε από τους γονείς του).

Ένας άλλος λόγος που μπορεί να τα κάνει να συμπεριφέρονται με μη αποδεκτό τρόπο είναι το γεγονός ότι τα παιδιά (ιδιαίτερα μεταξύ 2 και 5 ετών) βιώνουν έντονα συναισθήματα, τα οποία εκδηλώνουν πολύ συχνά και με έντονο τρόπο. Πολλές φορές τα παιδιά θέλουν κάτι και όχι μόνο δεν μπορούν να αντισταθούν στην επιθυμία τους αυτή, αλλά και το θέλουν όσο το δυνατόν πιο γρήγορα. Αν αυτή τους η επιθυμία δεν ικανοποιηθεί, τα παιδιά, (όπως και οι ενήλικες) μερικές φορές, μπορεί να εκφράσουν το θυμό ή την απελπισία τους με έντονα λόγια ή πράξεις. Τέλος, αρκετά συχνά, τα παιδιά προσπαθούν να καλύψουν την ανάγκη τους για προσοχή και επιβεβαίωση με τρόπους που δεν είναι πάντα αποδεκτοί από τους ενήλικες. Π.χ. το παιδί που θα καταλάβει ότι μια συμπεριφορά - ακόμα κι αν είναι αρνητική - καταφέρνει να τραβήξει την προσοχή των ενηλίκων γύρω του θα τη συνεχίσει, γιατί έτσι αισθάνεται ότι πετυχαίνει το σκοπό του.

Είναι πολύ σημαντικό να θυμόμαστε ότι η συμπεριφορά του παιδιού είναι ένας τρόπος επικοινωνίας με τους γύρω του - έτσι εκφράζει τις επιθυμίες, τις ανάγκες και τα συναισθήματα του. Η συμπεριφορά ενός παιδιού επηρεάζεται επίσης από την ιδιοσυγκρασία του, από τον τρόπο με τον οποίο το μεγαλώνουν οι γονείς του, από την οικογενειακή του κατάσταση, και από διάφορες άλλες καταστάσεις που μπορεί να το αναστατώνουν ή να του δημιουργούν άγχος (π.χ. μια αρρώστια, ή η πρώτη μέρα στο βρεφικό σταθμό).

Οι περισσότεροι ειδικοί υποστηρίζουν ότι δεν υπάρχει μονάχα ένας τρόπος πειθαρχίας των παιδιών. Μια μέθοδος, που μπορεί να έχει επιτυχία σε μια περίπτωση, μπορεί να αποτύχει σε κάποια άλλη. Επίσης, τα παιδιά ανταποκρίνονται με διαφορετικό τρόπο το καθένα στους διάφορους τρόπους πειθαρχίας. Συχνά, ο καλύτερος τρόπος για να αντιμετωπίσουμε τα προβλήματα συμπεριφοράς των παιδιών είναι να χρησιμοποιούμε μια ποικιλία στρατηγικών.

Όσο τα παιδιά μεγαλώνουν, αλλάζουν και οι στρατηγικές που χρησιμοποιούμε. Π.χ. η τεχνική που συνιστά να προσπαθήσουμε να στρέψουμε την προσοχή του παιδιού μακριά από την ανεπιθύμητη συμπεριφορά λειτουργεί καλύτερα με ένα παιδί δύο χρόνων παρά με ένα παιδί τεσσάρων χρόνων. Επίσης, είναι πολύ σημαντικό να θυμόμαστε ότι

τα παιδιά μαθαίνουν τους κανόνες της σωστής συμπεριφοράς, σιγά-σιγά, καθώς ωριμάζουν και είναι σε θέση να ασκήσουν αυτοέλεγχο.

Πριν εφαρμόσουμε οποιαδήποτε τεχνική πειθαρχίας, θα πρέπει να λάβουμε υπόψη μας το στάδιο της ανάπτυξης, στο οποίο βρίσκεται το παιδί, και, κατά συνέπεια, τις ανάγκες, τα ενδιαφέροντα και τις ικανότητές του. Γνωρίζοντας και καταλαβαίνοντας τι πρέπει να περιμένουμε από τα παιδιά, καθώς μεγαλώνουν, μπορούμε να οργανώσουμε το περιβάλλον μέσα στο οποίο βρίσκονται έτσι, ώστε να ευνοεί και να ενθαρρύνει την καλή συμπεριφορά και να θέσουμε όρια που είναι λογικά. Για παράδειγμα, είναι πολύ σημαντικό να θυμόμαστε ότι τα παιδιά του ενός ή των δύο ετών είναι άτσαλα στις κινήσεις τους και συχνά κάνουν ζημιές χωρίς να το θέλουν. Ένα άλλο χαρακτηριστικό αυτής της ηλικίας είναι ότι τα παιδιά δεν είναι σε θέση να μοιραστούν τα πράγματά τους και όταν χρειαστεί να τα υπερασπιστούν, πολύ συχνά το κάνουν χτυπώντας, κλωτσώντας ή δαγκώνοντας, όποιον πάει να πάρει τα παιχνίδια τους. Με βάση αυτά τα χαρακτηριστικά, θα ήταν παράλογο να προσπαθήσουμε να πιέσουμε τα παιδιά αυτής της ηλικίας να μοιράζονται τα παιχνίδια τους. Κατά τον ίδιο τρόπο, γνωρίζοντας ότι καθώς μεγαλώνουν τα παιδιά, τους αρέσει να παίρνουν αποφάσεις μόνοι τους, και αυτό μπορεί να τα κάνει ιδιαίτερα αντιδραστικά στις προτάσεις των ενηλίκων, διαλέγουμε στρατηγικές πειθαρχίας που τους προσφέρουν εναλλακτικές λύσεις και τους δείχνουν ότι σεβόμαστε την ανάγκη τους για ανεξαρτησία.

Οι παρακάτω στρατηγικές πειθαρχίας έχουν στόχο τους να βοηθήσουν τα βρέφη και τα μικρά παιδιά να συμβιώσουν με τους άλλους και να αποκτήσουν αυτοέλεγχο:

Δημιουργούμε ένα ασφαλές και καλά οργανωμένο περιβάλλον. Ένα από τα πιο σημαντικά πράγματα που μπορούν να κάνουν οι ενήλικες είναι να δημιουργήσουν ένα ασφαλές, οργανωμένο και καλά εξοπλισμένο περιβάλλον, έτσι ώστε να αποφεύγονται η συνεχής χρήση της λέξης "όχι", ο εκνευρισμός και γενικότερα τα προβλήματα συμπεριφοράς. Π.χ. βεβαιωνόμαστε ότι υπάρχουν αρκετά υλικά και παιχνίδια για όλα τα παιδιά έτσι ώστε να αποφεύγονται οι διαμάχες που μπορούν να προκαλέσουν επιθετικότητα ή άλλα είδη ανεπιθύμητης συμπεριφοράς.

Εφαρμόζουμε ένα σταθερό πρόγραμμα-ρουτίνα. Τα παιδιά χρειάζονται να έχουν ένα σταθερό πρόγραμμα, γιατί αυτό τα βοηθάει να ξέ-

ρουν τι να περιμένουν και πότε, μέσα στην ημέρα. Π.χ. ξέρουν ότι μετά το φαγητό ακολουθεί ο ύπνος ή η ξεκούραση στη γωνιά του βιβλίου και ότι μετά το παιχνίδι είναι η ώρα να συμμαζέψουν την τάξη. Προσέχουμε να υπάρχει ισορροπία μεταξύ δραστηριοτήτων που απαιτούν έντονη κινητικότητα και δραστηριοτήτων που δίνουν στα παιδιά την ευκαιρία να χαλαρώσουν και να ηρεμήσουν.

Δίνουμε το καλό παράδειγμα. Στα παιδιά της προσχολικής ηλικίας αρέσει να μιμούνται τους ενήλικες. Αν θέλουμε να μάθουν να συμπεριφέρονται καλά το ένα στο άλλο ή να λύνουν τις διαφορές τους με τα λόγια, θα πρέπει να βεβαιωθούμε ότι η συμπεριφορά μας αποτελεί πρότυπο προς μίμηση. Επίσης, επειδή σ' αυτήν την ηλικία τα παιδιά ενδιαφέρονται ιδιαίτερα για το "γιατί" γίνονται τα πράγματα έτσι όπως γίνονται, προσπαθούμε να τους εξηγήσουμε, γιατί πράττουμε με έναν συγκεκριμένο τρόπο και όχι με κάποιον άλλο.

Επαινούμε τα παιδιά. Ο έπαινος ενθαρρύνει τη μάθηση και βοηθάει τα παιδιά να αποκτήσουν αυτονομία και αυτοσεβασμό. Είναι προτιμότερο οι έπαινοι να αναφέρονται σε συγκεκριμένες συμπεριφορές των παιδιών παρά να είναι γενικοί και αόριστοι. Π.χ. όταν θέλουμε να επαινέσουμε ένα παιδί για τη ζωγραφιά που έκανε, είναι προτιμότερο να του πούμε πόσο μας αρέσουν τα χρώματα που χρησιμοποίησε και ο τρόπος που τα συνδύασε παρά ότι είναι "καταπληκτικός" ή "έξυπνος" που έκανε μια "τέτοια" ζωγραφιά.

Ακούμε προσεκτικά το παιδί και προσπαθούμε να καταλάβουμε ποιο είναι το πρόβλημα και τα συναισθήματά του. Δίνοντας χρόνο και αφήνοντας το παιδί να μιλήσει, το βοηθάμε να καταλάβει την κατάσταση και να προσπαθήσει να βρει μια λύση. Πολλές φορές τα παιδιά δε θέλουν την ανάμειξη του ενήλικα στα προβλήματά τους, αλλά κάποιον να τα ακούσει και να τα βοηθήσει να βρουν λύσεις. Είναι πολύ σημαντικό να θυμόμαστε ότι οι ικανότητες των μικρών παιδιών να "λύνουν" προβλήματα είναι περιορισμένες. Αυτό σημαίνει ότι όσο πιο μικρά είναι τα παιδιά τόσο πιο συγκεκριμένες θα πρέπει να είναι οι προτάσεις που κάνει ο ενήλικας.

Προσέχουμε τον τρόπο με τον οποίο μιλάμε στα παιδιά και δίνουμε έμφαση σ' αυτό που πρέπει να κάνουν και όχι σ' αυτό που δεν πρέπει να κάνουν. Π.χ. αντί να πούμε "σταμάτα να φωνάζεις" μπορούμε να πούμε στο παιδί "σε παρακαλώ πολύ, μίλα με χαμηλή φωνή".

Κάνουμε χρήση των φυσικών και λογικών συνεπειών μιας πράξης. Όταν μια πράξη των παιδιών την ακολουθεί μια φυσική ή λογική συνέπεια, τα παιδιά καταλαβαίνουν καλύτερα τη σχέση μεταξύ της πράξης και του αποτελέσματός της. Η φυσική συνέπεια είναι το αποτέλεσμα μιας πράξης το οποίο συμβαίνει χωρίς την επέμβαση του ενήλικα. Π.χ. το παιδί που ξεχνάει να βάλει την μπάλα στη θέση της μετά το παιχνίδι του με τα άλλα παιδιά μπορεί κάποια στιγμή να τη χάσει και να μην έχει πια μπάλα. Ένα άλλο παράδειγμα είναι, το παιδί που αρνείται να φάει το φαγητό του ύστερα από λίγο θα πεινάσει.

Σε πολλές περιπτώσεις η χρήση των φυσικών συνεπειών είναι επικίνδυνη ή καθόλου πρακτική. Π.χ. δεν μπορούμε να αφήσουμε ένα παιδί να μάθει ότι δεν πρέπει να τρέχει στο δρόμο μέσα από τη φυσική συνέπεια μιας τέτοιας πράξης, που θα μπορούσε να είναι ένα ατύχημα! Σε τέτοιες περιπτώσεις κάνουμε χρήση των λογικών συνεπειών μιας πράξης. Μια λογική συνέπεια της πράξης του παιδιού που τρέχει στο δρόμο και δεν ακούει τις συμβουλές των ενηλίκων είναι να του στερήσουμε, για κάμποσο διάστημα, τη δυνατότητα να παίζει έξω από το σπίτι. Εξηγούμε στο παιδί ότι από δω και πέρα θα πρέπει να παίζει μέσα στο σπίτι και ότι μπορεί να ξαναπαίξει έξω, όταν θα μπορεί να κρατιέται μακριά από το δρόμο. Άλλα παραδείγματα λογικών συνεπειών είναι: το παιδί που παίζει με το ποτήρι του παρά τις παρατηρήσεις της παιδαγωγού και χύνει το νερό στο πάτωμα είναι υπεύθυνο για το καθάρισμα, η παιδαγωγός απομακρύνει το παιδί που ενοχλεί τα άλλα παιδιά, το παιδί που αρνείται να φάει το φαγητό του δεν μπορεί να φάει το γλυκό που ακολουθεί μετά το φαγητό.

Οι φυσικές και λογικές συνέπειες λειτουργούν καλύτερα με παιδιά πέντε χρόνων και μεγαλύτερα. Ειδικά οι φυσικές συνέπειες, καθώς απαιτούν από το παιδί γνωστική ωριμότητα και πιο συγκεκριμένα την ικανότητα να καταλάβει τη σχέση μεταξύ πράξης και αποτελέσματος, είναι πιο αποτελεσματικές σε παιδιά της σχολικής ηλικίας παρά σε παιδιά τριών -πέντε ετών. Οι λογικές συνέπειες, που τα μικρά παιδιά καταλαβαίνουν, είναι αυτές που διατυπώνονται ως "αν κάνεις αυτό, τότε θα συμβεί εκείνο". Π.χ. στο παιδί που αρνείται να βάλει το παλτό του, για να βγει έξω στο κρύο λέμε "αν δε βάλεις το παλτό σου δεν μπορείς να βγεις έξω να παίζεις". Οι λογικές συνέπειες μιας πράξης θα πρέπει να εφαρμόζονται με συνέπεια, εύκολα και αμέσως μόλις

συμβεί η ανεπιθύμητη πράξη, να μην έχουν το χαρακτήρα της τιμωρίας και όποτε είναι δυνατόν να παρουσιάζονται στο παιδί ως επιλογές. Π.χ. λέμε στο παιδί "αν θέλεις να παίξεις έξω στην αυλή, πρέπει να βάλεις το παλτό σου. Αν δε θέλεις να βάλεις το παλτό σου, μπορείς να παίξεις μέσα. Διάλεξε εσύ τι θέλεις να κάνεις".

Στρέφουμε την προσοχή του παιδιού σε κάτι άλλο. Όταν ένα παιδί κάνει κάτι το οποίο θεωρούμε μη αποδεκτό, μπορούμε να προσπαθήσουμε να τραβήξουμε την προσοχή του σ' ένα άλλο παιχνίδι ή μια άλλη δραστηριότητα. Αυτή η τακτική είναι ιδιαίτερα αποτελεσματική με τα πολύ μικρά παιδιά, που η ικανότητά τους να συγκεντρώνονται σε μια δραστηριότητα για πολύ ώρα είναι έτσι κι αλλιώς περιορισμένη.

Απομακρύνουμε αμέσως τα παιδιά από επικίνδυνες καταστάσεις. Όταν ένα παιδί τρέχει προς το δρόμο, δεν είναι ώρα για διαπραγματεύσεις. Ο ενήλικας πρέπει να απομακρύνει το παιδί από την επικίνδυνη κατάσταση αμέσως. Κάποια παιδιά μπορεί να διαμαρτυρηθούν έντονα, αλλά σε αυτές τις περιπτώσεις η ασφάλεια του παιδιού έχει προτεραιότητα. Σ' άλλες περιπτώσεις, όπου π.χ. ένα παιδί χτυπάει ένα άλλο μπορούμε να απομακρύνουμε το παιδί, όσο πιο ήρεμα γίνεται και να του εξηγήσουμε ότι μπορεί να ξαναγυρίσει σε αυτό που έκανε, αν αλλάξει τη συμπεριφορά του.

Δείχνουμε στο παιδί διαφορετικούς τρόπους για να κάνει κάτι ή να χρησιμοποιήσει ένα αντικείμενο. Μερικές φορές το πρόβλημα δεν είναι τι κάνει ένα παιδί αλλά πώς το κάνει. Σ' αυτές τις περιπτώσεις μπορούμε να δείξουμε στο παιδί πως μπορεί να κάνει κάτι με πιο αποτελεσματικό τρόπο. Π.χ. αν ένα παιδί ζωγραφίζει πάνω στα βιβλία του, απομακρύνουμε τα βιβλία εξηγώντας στο παιδί ότι δεν είναι για αυτό το σκοπό και του δίνουμε ένα κομμάτι χαρτί λέγοντάς του ότι, αν θέλει να ζωγραφίσει, μπορεί να ζωγραφίσει στο χαρτί. Αν ένα παιδί πετάει τουβλάκια γύρω του, απομακρύνουμε τα τουβλάκια λέγοντας στο παιδί "τα τουβλάκια είναι για να φτιάχνουμε πράγματα και όχι για να τα πετάμε. Αν θέλεις να πετάξεις κάτι, πέταξε τη μπάλα μέσα στο καλάθι". Με αυτόν τον τρόπο δίνουμε στα παιδιά το μήνυμα ότι δεν είναι κακό να πετάνε πράγματα αν αισθάνονται αυτή την ανάγκη σε κάποια δεδομένη στιγμή, αλλά αυτή τους η πράξη δε θα πρέπει να είναι επικίνδυνη για τους άλλους.

Αγνοούμε την ανεπιθύμητη συμπεριφορά. Μερικές φορές, όταν η συμπεριφορά του παιδιού δεν είναι επικίνδυνη για το ίδιο ή για άλλα

παιδιά, μπορούμε να την κάνουμε να σταματήσει, αν την αγνοήσουμε. Αποφεύγοντας οποιοδήποτε σχόλιο μπορούμε να κάνουμε το παιδί να αλλάξει συμπεριφορά, καθώς, βλέπει ότι δεν τραβάει την προσοχή μας. Αυτή η τακτική είναι αποτελεσματική ιδιαίτερα στις περιπτώσεις που ένα παιδί χρησιμοποιεί απαγορευμένες λέξεις για να τραβήξει την προσοχή των γύρω του.

Προσφέρουμε στα παιδιά εναλλακτικές λύσεις. Αν ένα παιδί αρνείται να σεβαστεί τα όρια που έχουμε θέσει, ένας άλλος τρόπος πειθαρχίας είναι να του προσφέρουμε εναλλακτικές λύσεις. Π.χ. αν έχουμε θέσει τον κανόνα "παίζουμε στην αυλή και όχι στο δρόμο" και το παιδί αρνείται να υπακούσει, μπορούμε να του δώσουμε την εξής επιλογή "θα ήθελες να παίξεις στην αυλή ή να πας μέσα στο σπίτι;" Τα περισσότερα παιδιά θα ανταποκριθούν σε αυτήν την "πρόσκληση", γιατί τα κάνει να αισθάνονται ότι έχουν τη δυνατότητα να επιλέξουν και ότι ελέγχουν την κατάσταση.

Ανταμείβουμε την επιθυμητή συμπεριφορά. Μερικοί ειδικοί υποστηρίζουν ότι είναι πιο αποτελεσματικό να ανταμείβουμε την επιθυμητή συμπεριφορά από το να τιμωρούμε την "κακή" συμπεριφορά. Η ανταμοιβή μπορεί να είναι "κοινωνική" ή υλική.

Οι "κοινωνικές" ανταμοιβές, όπως το χαμόγελο, ο έπαινος, η αγκαλιά και η προσοχή στις πράξεις και τα λόγια τους, κάνουν τα παιδιά να αισθάνονται ξεχωριστά και ενθαρρύνουν τη καλή συμπεριφορά. Π.χ. χαμογελώντας στο παιδί την ώρα που βάζει ένα παιχνίδι στη θέση του, δίνουμε το μήνυμα ότι το εκτιμάμε και επικροτούμε την προσπάθειά του να τακτοποιεί τα πράγματά του.

Οι υλικές ανταμοιβές αφορούν αντικείμενα που τα παιδιά επιθυμούν, όπως, γλυκά, παιχνίδια, αυτοκόλλητα, κ.τ.λ. Αν και μπορούν να ενθαρρύνουν μια επιθυμητή συμπεριφορά, οι υλικές ανταμοιβές έχουν πολλά μειονεκτήματα. Τα παιδιά μπορεί να συνηθίσουν και να αρνούνται να κάνουν οτιδήποτε χωρίς αυτές. Η χρήση των υλικών ανταμοιβών μπορεί να διδάξει στα παιδιά πώς να διαπραγματεύονται για ακόμα μεγαλύτερες ανταμοιβές. Επίσης, τα παιδιά συχνά θεωρούν την ανταμοιβή πιο σημαντική από την ίδια την πράξη. Π.χ. ένα παιδί που ανταμείβεται με ένα γλυκό, κάθε φορά που τακτοποιεί τα παιχνίδια του, αρχίζει να ενδιαφέρεται περισσότερο για το γλυκό παρά για το αίσθημα ικανοποίησης που πηγάζει από την εικόνα ενός καλά τακτοποιημένου δωματίου.

Κανόνες

Ένας άλλος πολύ σημαντικός τρόπος για να βοηθήσουμε τα παιδιά να προσαρμοστούν στο περιβάλλον τους και να αποκτήσουν αυτοέλεγχο είναι η εφαρμογή κανόνων. Η ύπαρξη κανόνων κάνει τα παιδιά να αισθάνονται σιγουριά, επειδή καλύπτει την ανάγκη τους για όρια. Τα όρια βοηθούν τα παιδιά να διακρίνουν τι είναι ασφαλές και τι επικίνδυνο και τα κάνει να αισθάνονται ελεύθερα να εξερευνήσουν τον κόσμο γύρω τους, χωρίς το φόβο ότι μπορεί να κάνουν κακό στον εαυτό τους ή στους άλλους.

Όταν θέτουμε κανόνες πρέπει να έχουμε υπόψη μας τα εξής:
Όσο πιο μικρά είναι τα παιδιά τόσο λιγότερο κατανοούν την έννοια και τη σκοπιμότητα των κανόνων. Κατά συνέπεια, όσο πιο μικρά είναι τα παιδιά τόσο πιο δύσκολο είναι για αυτά να εφαρμόσουν τους κανόνες που τους θέτουν οι ενήλικες. Πιο συγκεκριμένα:

- Τα παιδιά του ενός χρόνου αρχίζουν να καταλαβαίνουν ότι δεν μπορούν να συμπεριφέρονται πάντα όπως θέλουν αλλά δεν είναι σε θέση να κατανοήσουν και να ακολουθήσουν τους κανόνες που τους επιβάλλουμε.
- Τα παιδιά των δύο χρόνων, αν και αρχίζουν να ακολουθούν πολύ απλούς κανόνες, δεν τους ακολουθούν με συνέπεια.
- Τα παιδιά των τριών ετών υπακούουν σε περισσότερους κανόνες από τα παιδιά των δύο ετών, αλλά κι αυτά όμως χωρίς συνέπεια. Σ' αυτήν την ηλικία τα περισσότερα παιδιά, έρχονται κοντά μας, όταν τους το ζητήσουμε, περιμένουν τη σειρά τους, υπακούουν τον ενήλικα που είναι υπεύθυνος και καταφέρνουν να αποφεύγουν ορισμένους κινδύνους.
- Τα παιδιά των τεσσάρων ετών, έχουν ακόμα περιορισμένο αυτοέλεγχο, αλλά μπορούν και ακολουθούν οδηγίες, υπακούουν τον ενήλικα που είναι υπεύθυνος, επιστρέφουν τα πράγματα στη θέση τους και είναι προσεκτικά στο χειρισμό των αντικειμένων.

Θέτουμε κανόνες μονάχα, αν είναι απαραίτητο. Ο στόχος μας είναι να έχουμε όσο το δυνατό λιγότερους κανόνες. Είναι πολύ δύσκολο για τα μικρά παιδιά να θυμούνται πολλούς κανόνες. Οργανώνοντας και εξοπλίζοντας την τάξη όσο το δυνατόν καλύτερα, μπορούμε να μειώσουμε τον αριθμό των κανόνων που επιβάλλουμε στα παιδιά.

Οι κανόνες που θέτουμε πρέπει να είναι ρεαλιστικοί. Διαλέγου-

με κανόνες που τα παιδιά μπορούν να τηρήσουν. Π.χ. ο κανόνας "δε μιλάμε, όταν είμαστε στη γραμμή" είναι πολύ δύσκολο να τηρηθεί από τα μικρά παιδιά. Κατά τον ίδιο τρόπο είναι παράλογο να έχουμε την απαίτηση, ένα παιδί δεκαοκτώ μηνών να μοιράζεται τα παιχνίδια ή τα πράγματατά του με άλλα παιδιά.

Οι κανόνες πρέπει να δίνουν θετικά μηνύματα. Ο ρόλος των κανόνων είναι να βοηθήσουν τα παιδιά να συμπεριφέρονται σωστά. Γι' αυτό είναι προτιμότερο οι κανόνες να λένε στα παιδιά τι πρέπει να κάνουν και όχι μονάχα τι δεν πρέπει να κάνουν. Π.χ. ο κανόνας "δεν αφήνουμε τα παιχνίδια πάνω στο τραπέζι" δε λέει τίποτα στα παιδιά για το τι θα πρέπει να κάνουν με τα παιχνίδια. Αντίθετα, ο κανόνας "όταν τελειώσουμε με τα παιχνίδια τα βάζουμε στη θέση τους", δηλώνει με σαφήνεια τι περιμένουμε από αυτά.

Οι κανόνες πρέπει να είναι κατανοητοί από τα παιδιά. Είναι πολύ σημαντικό να χρησιμοποιούμε λέξεις και όρους που τα παιδιά καταλαβαίνουν. Ο κανόνας "να σέβεστε την περιουσία του άλλου" μπορεί να είναι κατανοητός από τα παιδιά της σχολικής ηλικίας, αλλά δε σημαίνει τίποτα για τα παιδιά της προσχολικής ηλικίας. Τόσο η λέξη "σεβασμός" όσο και η λέξη "περιουσία" είναι έννοιες άγνωστες για τα μικρά παιδιά.

Οι κανόνες πρέπει να εφαρμόζονται με συνέπεια. Οι κανόνες που εφαρμόζουμε πρέπει να τηρούνται με συνέπεια, αν θέλουμε να βοηθήσουμε τα παιδιά να συμπεριφέρονται με τρόπο αποδεκτό από τους γύρω τους. Αν δεν είμαστε συνεπείς στις αποφάσεις και στις πράξεις μας, δίνουμε στα παιδιά το μήνυμα ότι δεν πρέπει να εμπιστεύονται αυτό που λέμε. Τα παιδιά μαθαίνουν μέσα από τις πράξεις και όχι τα λόγια. Επίσης, είναι πολύ σημαντικό να τηρούμε τους κανόνες και εμείς οι ίδιοι. Αν π.χ. δεν επιτρέπεται να τρώνε τα παιδιά γλυκά πριν από το φαγητό, δεν πρέπει να τρώμε ούτε κι εμείς.

Εξηγούμε στα παιδιά με απλά λόγια και σαφήνεια, γιατί θέτουμε κάποιο συγκεκριμένο κανόνα και ποιες είναι οι συνέπειες που ακολουθούν την παραβίασή του. Αυτή μας η συμπεριφορά δίνει στα παιδιά το μήνυμα ότι οι κανόνες είναι απαραίτητοι και δεν εφαρμόζονται, γιατί έτσι το θέλουν οι ενήλικες. Θα πρέπει να είμαστε προετοιμασμένοι ότι τα παιδιά κάτω των τριών ετών δεν καταλαβαίνουν πάντα τις εξηγήσεις μας.

Εξετάζουμε τους κανόνες που έχουμε θέσει ανά τακτά χρονικά διαστήματα, για να δούμε ποιοι κανόνες λειτουργούν και ποιοι όχι. Παρατηρώντας τα παιδιά μπορούμε να διαπιστώσουμε αν οι κανόνες που έχουμε θέσει εξυπηρετούν το σκοπό τους ή χρειάζεται να τους καταργήσουμε ή να τους τροποποιήσουμε.

Οι βρεφονηπιοκόμοι θα πρέπει να έχουν υπόψη τους ότι σε κάποιες περιπτώσεις οι κανόνες που εφαρμόζουν στην τάξη μπορεί να μην είναι οι ίδιοι με αυτούς που εφαρμόζουν οι γονείς στο σπίτι. Αυτή η κατάσταση μπορεί να δημιουργήσει σύγχυση στο παιδί και να το οδηγήσει σε ανεπιθύμητες συμπεριφορές μέσα στο βρεφικό σταθμό. Π.χ. ενώ ο/η βρεφονηπιοκόμος δεν επιτρέπει τη σωματική βία μεταξύ των παιδιών, κάποιοι γονείς μπορεί να έχουν δώσει το μήνυμα στο παιδί τους ότι μπορούν να λύνουν τις διαφορές τους χτυπώντας, δαγκλώνοντας ή κλωτσώντας αυτόν ή αυτή που τα πείραξε. Σε τέτοιες περιπτώσεις είναι πολύ σημαντική η συνεργασία με τους γονείς για την εύρεση και την εφαρμογή μιας κοινής τακτικής.

Τέλος, θα πρέπει να έχουμε υπόψη μας ότι θα χρειαστεί να υπενθυμίσουμε τους κανόνες πολλές φορές, μέχρι τα παιδιά να μπορέσουν να τους θυμηθούν μόνα τους και να τροποποιήσουν τη συμπεριφορά τους. Ειδικά, τα παιδιά μεταξύ ενός και τριών ετών χρειάζονται πολλή "πρακτική" μέχρι να μάθουν καινούργιες έννοιες, όπως "περιμένουμε τη σειρά μας", "δεν ανεβάζουμε τα πόδια στο τραπέζι" κτλ.

14. 3. Η τιμωρία

Μια από τις πιο παλιές και συνηθισμένες μεθόδους ελέγχου της συμπεριφοράς των παιδιών είναι η τιμωρία. Αν και χρησιμοποιείται ευρύτατα, πολλοί ειδικοί υποστηρίζουν ότι η τιμωρία δεν είναι ο πιο αποτελεσματικός τρόπος πειθαρχίας των παιδιών. Τα παιδιά δε θυμούνται πάντα, γιατί τα τιμωρούμε, και ο φόβος για τιμωρία δε σταματάει πάντα την "κακή" συμπεριφορά. Επίσης, τα παιδιά δε μαθαίνουν πως να συμπεριφέρονται ούτε γίνονται πιο "ηθικά", αν αποφεύγουν να κάνουν κάτι, γιατί φοβούνται μήπως τιμωρηθούν. Έρευνες δείχνουν ότι αν και η τιμωρία έχει ως αποτέλεσμα την άμεση καταστολή της ανεπιθύμητης συμπεριφοράς, μακροχρόνια μπορεί να έχει αρνητικά αποτελέσματα, επειδή ο έλεγχος της συμπεριφοράς παραμένει στον ενήλικα και δε μεταφέρεται στο παιδί. Με άλλα λόγια, δε δίνεται στο παιδί η

ευκαιρία να αποκτήσει αυτοέλεγχο. Όπως υποστηρίζουν κάποιοι ειδικοί, η αποτελεσματικότητα της τιμωρίας βασίζεται στα συναισθήματα του φόβου και της ενοχής που δημιουργεί στα παιδιά και όχι στο γεγονός ότι τα παιδιά καταλαβαίνουν ότι αυτό που έκαναν δεν είναι σωστό ή αποδεκτό μέσα στην κοινωνία που ζουν. Κατά τη γνώμη τους, τα παιδιά μαθαίνουν να ελέγχουν τη συμπεριφορά τους με στρατηγικές που α) τα ενθαρρύνουν να βλέπουν την κατάσταση από την πλευρά των άλλων και να αναλογίζονται τις συνέπειες των πράξεών τους β) τους δίνουν, όσο το δυνατόν περισσότερο, έλεγχο των πράξεών τους, γ) τα βοηθούν να καταλάβουν και να μοιραστούν τα συναισθήματα των άλλων και δ) δεν τα κάνουν να αισθάνονται ότι ελέγχονται από αυθαίρετες, εξωτερικές 'δυνάμεις' (Maccoby, 1980).

Αν παρ' όλα αυτά αποφασίσουμε να χρησιμοποιήσουμε την τιμωρία ως μέθοδο πειθαρχίας, θα πρέπει να έχουμε υπόψη μας ότι μπορεί να βοηθήσει ένα παιδί να μάθει να συμπεριφέρεται αν:

- Εφαρμόζουμε την τακτική της τιμωρίας μονάχα για σοβαρές ανεπιθύμητες συμπεριφορές, όπως την επιθετικότητα ή την καταστροφικότητα και όχι για το παραμικρό "παράπτωμα" του παιδιού.
- Προσπαθούμε να προειδοποιήσουμε το παιδί για το τι θα επακολουθήσει, αν συνεχίσει να συμπεριφέρεται με τρόπο που δεν είναι αποδεκτός.
- Όταν τιμωρούμε το παιδί, του εξηγούμε το "γιατί". Τα παιδιά μπορούν να καταλάβουν απλές εξηγήσεις για το λόγο μιας τιμωρίας, μετά την ηλικία των τριών ετών.
- Το παιδί θα πρέπει να είναι σε θέση να καταλάβει ότι αυτό που έκανε δεν ήταν σωστό, αλλιώς η τιμωρία δεν θα είναι αποτελεσματική.
- Η τιμωρία ακολουθεί, όσο το δυνατόν πιο σύντομα μετά την ανεπιθύμητη πράξη. Όταν η τιμωρία καθυστερεί, η σχέση της με την ανεπιθύμητη συμπεριφορά χάνεται και το παιδί δε μαθαίνει τίποτα.
- Η ανακοίνωση της τιμωρίας από τον ενήλικα γίνεται χωρίς φωνές και ένταση. Σκοπός της τιμωρίας δεν είναι να κάνουμε το παιδί να φοβηθεί, αλλά να καταλάβει, γιατί μια συγκεκριμένη συμπεριφορά δεν είναι αποδεκτή.
- Η τιμωρία ακολουθεί ως λογική συνέπεια της πράξης.
- Η διάρκεια της τιμωρίας είναι μικρή.

Τέλος, έχουμε υπόψη μας ότι, αν η τιμωρία χρησιμοποιείται πολύ

συχνά, τα παιδιά συνηθίζουν και δεν ανταποκρίνονται πια. Επίσης, οι συχνές χρήσεις μπορούν να κάνουν το παιδί να αισθανθεί εχθρότητα προς αυτόν που το τιμωρεί και την επιθυμία να επαναστατήσει.

Ένα είδος τιμωρίας που συνίσταται από αρκετούς ψυχολόγους είναι η σύντομη απομάκρυνση ή απομόνωση του παιδιού, που παρουσιάζει την ανεπιθύμητη συμπεριφορά, από τη δραστηριότητα στην οποία συμμετέχει, μέχρι να ηρεμήσει. Η μέθοδος αυτή, μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε παιδιά μεταξύ τριών και δώδεκα ετών. Όσο πιο μικρό είναι το παιδί τόσο λιγότερο πρέπει να διαρκεί η απομάκρυνση ή απομόνωσή του (για τα μικρά παιδιά το διάστημα αυτό δεν πρέπει να ξεπερνάει τα 5 λεπτά γιατί ξεχνάνε το λόγο για τον οποίο τα απομακρύνουμε). Η απομάκρυνση αυτή δίνει στα παιδιά την ευκαιρία να ηρεμήσουν για λίγα λεπτά και να σκεφτούν τι έγινε, πριν επιστρέψουν σ' αυτό που έκαναν. Κάθε τέτοια κίνηση πρέπει πάντα να συνοδεύεται από μια εξήγηση και συζήτηση με το παιδί γι' αυτό που έγινε. Τα μικρά παιδιά δεν καταλαβαίνουν πάντα ότι έκαναν κάτι που δεν ήταν σωστό, γι' αυτό και τα βοηθάμε, εξηγώντας τους τι συνέβη, τι δεν πρέπει να κάνουν και ποια είναι η σωστή συμπεριφορά. Αυτού του είδους οι συζητήσεις πρέπει να είναι απλές και να μην κρατάνε πολύ ώρα. Π.χ. μπορούμε να πούμε στο παιδί "δεν επιτρέπεται να χτυπάμε τους άλλους. Αν θέλεις κάτι, μπορείς να το πεις με τα λόγια".

Για να είναι αποτελεσματική αυτή η μέθοδος, θα πρέπει να εξισορροπείται με την παροχή επαίνων για την καλή συμπεριφορά του παιδιού και δε θα πρέπει να χρησιμοποιείται συχνά. Επίσης, έχουμε υπόψη μας ότι όταν λέμε "απομακρύνουμε" ή "απομονώνουμε" ένα παιδί, για να ηρεμήσει και να σκεφτεί τι έγινε, δεν εννοούμε σε καμία περίπτωση ότι κλειδώνουμε το παιδί σε κάποιο χώρο μόνο του. Η απομόνωση ή απομάκρυνση του παιδιού γίνεται μέσα στην ίδια την τάξη, σε κάποιο χώρο που χρησιμοποιούμε για αυτό το σκοπό. Είναι σημαντικό να δώσουμε στο παιδί το μήνυμα ότι η μέθοδος αυτή χρησιμοποιείται για να το βοηθήσει να ελέγξει τη συμπεριφορά του, όταν βρίσκεται με άλλους, και όχι ως τιμωρία. Αλλιώς, το παιδί αντί να ηρεμήσει και να σκεφτεί τι έγινε μπορεί να χρησιμοποιήσει αυτή την ώρα για να σχεδιάσει την "εκδίκησή" του.

Η σωματική τιμωρία

Αν και μπορεί να σταματήσει μια ανεπιθύμητη συμπεριφορά πολύ γρήγορα, η σωματική τιμωρία αποτελεί μια από τις λιγότερο αποτελεσματικές και πιο σκληρές μεθόδους πειθαρχίας. Σε πολλές χώρες η σωματική τιμωρία απαγορεύεται με νόμο.

Έρευνες δείχνουν ότι η σωματική τιμωρία κάνει το παιδί να αισθάνεται ντροπή, πικρία και αμφιβολία για τους γύρω του. Το παιδί δεν καταλαβαίνει τη σχέση μεταξύ αυτού που έκανε και της αντίδρασης των ενηλίκων. Η σωματική τιμωρία δε μαθαίνει στο παιδί πώς να συμπεριφέρεται, καθώς δεν του διδάσκει εναλλακτικές συμπεριφορές. Αντίθετα, του μαθαίνει ότι οι ενήλικες κάνουν αυτό που θέλουν, χρησιμοποιώντας τη δύναμή τους, το κάνει να φοβάται και του δίνει το μήνυμα ότι μπορεί να λύσει τα προβλήματά του ή να αναγκάσει τους άλλους να κάνουν αυτό που θέλει με τη φυσική βία. Η εντύπωση αυτή του παιδιού μπορεί να το κάνει να γίνει επιθετικό και βίαιο τόσο ως παιδί όσο και ως ενήλικας. Επίσης, η σωματική τιμωρία, αντί να κάνει ένα παιδί να σταματήσει την ανεπιθύμητη συμπεριφορά του "μαθαίνει" ότι, την επόμενη φορά, θα πρέπει να είναι πιο προσεκτικό, για να μην το ανακαλύψουν.

Ένας άλλος πολύ σημαντικός λόγος για τον οποίο αποφεύγουμε τη σωματική τιμωρία, είναι ότι σε τέτοιες περιπτώσεις η κατάσταση μπορεί πολύ γρήγορα να ξεφύγει από τον έλεγχο του ενήλικα και να αποβεί μοιραία για τη σωματική ακεραιότητα ή ακόμα και τη ζωή των παιδιών.

14.4. Ο ρόλος του ενήλικα**στη σωστή διαπαιδαγώγηση του παιδιού**

Ο ρόλος του ενήλικα στη σωστή διαπαιδαγώγηση του παιδιού είναι πολύ σημαντικός. Τα παιδιά μαθαίνουν τι είναι σωστό και τι λάθος μέσα από τη σχέση τους με τους ενήλικες τους οποίους έχουν και ως πρότυπα προς μίμηση. Μεγαλώνοντας μέσα σε ένα περιβάλλον, όπου οι άνθρωποι σέβονται και ακούν ο ένας τον άλλο και δίνεται σε όλους η ευκαιρία για διάλογο, το παιδί μαθαίνει τι είναι σωστό ή λάθος μέσα από τις δικές του εμπειρίες και όχι επειδή του το επιβάλλει ο ενήλικας.

Για να βοηθήσουμε τα παιδιά να μάθουν να συμπεριφέρονται, είναι απαραίτητο να έχουμε υπόψη μας τα παρακάτω:

Η διαπαιδαγώγηση των παιδιών απαιτεί όχι μόνο υπομονή αλλά και κατανόηση για τις ανάγκες τους. Επειδή με τη συμπεριφορά τους τα παιδιά πολλές φορές δοκιμάζουν την υπομονή και τον αυτοέλεγχό μας, μόνο αν πραγματικά κατανοούμε, γιατί τα παιδιά συμπεριφέρονται με ένα συγκεκριμένο τρόπο, μπορούμε να τα καθοδηγήσουμε και να τα βοηθήσουμε να μάθουν να ζουν μέσα στην κοινωνία.

Αναγνωρίζουμε τότε μια κατάσταση ξεφεύγει από τον έλεγχό μας και αναζητάμε τη βοήθεια κάποιου άλλου ή απομακρυνόμαστε από το χώρο στον οποίο βρισκόμαστε. Π.χ. αν αισθανθούμε ότι έχουμε φτάσει στα όρια της υπομονής μας, ζητάμε από κάποιο συνάδελφο να μας αντικαταστήσει και απομακρυνόμαστε από το χώρο, για να ηρεμήσουμε και να αισθανθούμε καλύτερα.

Πρέπει να είμαστε συνεπείς στον τρόπο με τον οποίο εφαρμόζουμε οποιαδήποτε τακτική πειθαρχίας. Τα παιδιά έχουν μια τρομερή ικανότητα να παρατηρούν τις αντιθέσεις μεταξύ των πράξεων του ενήλικα και αυτών που λέει. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα, ακόμα και παιδιά που έχουν καλή συμπεριφορά να επαναστατούν και να δημιουργούν προβλήματα.

Πρέπει να έχουμε ξεκάθαρες ιδέες για το τι αποτελεί αποδεκτή συμπεριφορά μέσα στο χώρο που βρισκόμαστε και ποια είναι τα δικά μας συναισθήματα και πιστεύω για το θέμα της πειθαρχίας και γενικότερα της διαπαιδαγώγησης των παιδιών.

Ο τόνος και η ένταση της φωνής του ενήλικα παίζουν σημαντικό ρόλο στις σχέσεις του με τα παιδιά και στην αποτελεσματικότητα των τακτικών που χρησιμοποιεί. Αποφεύγουμε τις φωνές, όχι μόνο γιατί είναι κακή συνήθεια και αποτελεί ένα κακό παράδειγμα για τα παιδιά, αλλά και γιατί μετά από κάποιο χρονικό διάστημα δεν έχουν καμία αποτελεσματικότητα, όσον αφορά το θέμα της πειθαρχίας. Οι φωνές φέρνουν περισσότερες φωνές (τόσο από τον ενήλικα όσο και από το παιδί) και ύστερα από λίγο τα παιδιά σταματάνε να προσέχουν τι λέει ο ενήλικας.

Η προσπάθειά μας να βοηθήσουμε το παιδί να καταλάβει και να μάθει τι είναι σωστό και τι λάθος, πρέπει να βασίζεται στις γνώσεις μας για τις ικανότητες και τη δυνατότητα των παιδιών για ηθική κρίση και συμπεριφορά στα διάφορα στάδια της ανάπτυξής τους. Τα μικρά παιδιά δεν καταλαβαίνουν τι σημαίνει "είσαι άτακτη" ή "είσαι κακό παιδί" αλλά σιγά-σιγά, καθώς μεγαλώνουν, καταλαβαίνουν τότε ο ενήλικας

είναι δυσареστημένος με τη συμπεριφορά τους και προσπαθούν να συμπεριφερθούν ανάλογα.

Συχνά, η προσπάθεια μας να μάθουμε στα παιδιά πώς να συμπεριφέρονται, συγκεντρώνεται στο να επισημαίνουμε τις αταξίες τους και στο να επινοούμε τρόπους τιμωρίας για αυτά που παραβαίνουν τους κανόνες. Είναι πολύ σημαντικό να αφιερώνουμε περισσότερο χρόνο και ενέργεια στο να ενθαρρύνουμε, να επαινούμε και να επιβραβεύουμε τα παιδιά για την καλή τους συμπεριφορά.

Δεν αποθαρρύνουμε, κριτικάρουμε, κατηγορούμε, ταπεινώνουμε ή σαρκαζόμαστε τα παιδιά. Επίσης, δεν τους κολλάμε "ταμπέλες", όπως π.χ. "άτακτο", "ανυπάκουο", "επιθετικό" κ.τ.λ. Είναι πολύ σημαντικό να δώσουμε σε ένα παιδί που συμπεριφέρεται με τρόπο μη αποδεκτό το μήνυμα ότι, αν και δε συμφωνούμε με τη συμπεριφορά του, η αγάπη μας γι' αυτό δε μειώνεται. Γι' αυτό το λόγο, δεν κάνουμε ποτέ σχόλια, όπως π.χ. "ύστερα από αυτό που έκανες, δε σ' αγαπάω πια" ή "αν συνεχίσεις να συμπεριφέρεσαι έτσι, θα σταματήσω να σε αγαπάω."

Όταν θέτουμε όρια στα παιδιά είναι πολύ σημαντικό να το κάνουμε με ένα τρόπο που δε μειώνει τον αυτοσεβασμό τους (Young Children, 1988). Αυτό γίνεται αν:

- Δείχνουμε στα παιδιά ότι σεβόμαστε τις επιθυμίες τους ακόμα, κι αν δε συμφωνούμε με αυτές, και τους εξηγούμε γιατί θεωρούμε ότι, στη δεδομένη στιγμή, πρέπει να θέσουμε κάποια όρια στη συμπεριφορά τους. Π.χ. λέμε στο παιδί "καταλαβαίνω ότι θέλεις να παίξεις με το φορητό, αλλά αυτή τη στιγμή το χρησιμοποιεί η Ελένη. Μόλις τελειώσει, θα το πάρεις εσύ". Η φράση αυτή δίνει στα παιδιά το μήνυμα ότι και οι άλλοι έχουν ανάγκες και τα βοηθάει να αναπτύξουν την ικανότητα να μπαίνουν στη θέση κάποιου άλλου. Επίσης, δείχνει στο παιδί ότι είμαστε δίκαιοι κι αυτό τα κάνει να αισθάνονται σιγουριά και ασφάλεια.
- Για κάθε "όχι" που λέμε στο παιδί του δίνουμε δυο επιλογές. Π.χ. λέμε στο παιδί "όχι, δεν μπορείς να πετάς τα παιχνίδια σου. Μπορείς να πετάξεις αυτή την μπάλα έξω στην αυλή ή μπορούμε να φτιάξουμε μαζί χάρτινα αεροπλανάκια και να πετάξεις αυτά".
- Δίνουμε στα παιδιά την ευκαιρία να εκφράσουν τα συναισθήματά τους και, κυρίως, το θυμό τους. Τα βοηθάμε να σκεφτούν εναλλακτικές λύσεις. Π.χ. λέμε στο παιδί "είσαι θυμωμένη μαζί μου, γιατί

δε σε αφήνω να φας καραμέλες. Μπορείς όμως να φας μια μπανάνα ή ένα μήλο. Ποιο προτιμάς;"

- Όταν θέτουμε όρια στα παιδιά προσπαθούμε ταυτόχρονα να τους δείξουμε ποια είναι η επιθυμητή συμπεριφορά. Αυτό τους δίνει το μήνυμα ότι δεν είμαστε "εχθροί" τους αλλά "σύμμαχοί" τους. Π.χ. λέμε σε ένα παιδί "τα κομμάτια του πάζλ δεν είναι για να τα πετάμε γύρω μας. Ας τα βάλουμε μαζί στη θέση τους". Προσφέροντας τη βοήθειά μας δείχνουμε στο παιδί ότι ο συγκεκριμένος κανόνας είναι λογικός και απαραίτητος και ισχύει για όλους - ακόμα και για μας.
- Αποφεύγουμε τις λεκτικές διαμάχες με τα παιδιά. Είναι πολύ σημαντικό να θυμόμαστε ότι, όταν ένα παιδί διαφωνεί με αυτό που του λέμε, ο στόχος μας δεν είναι να έχουμε την τελευταία λέξη ή να κερδίσουμε τη "μάχη". Ο στόχος μας είναι να κάνουμε το παιδί να καταλάβει ότι κάποια είδη συμπεριφοράς δεν είναι αποδεκτά.

Η παρακάτω λίστα αποτελείται από ερωτήσεις που μπορούν να μας βοηθήσουν να αξιολογήσουμε το περιβάλλον και τις σχέσεις μας με τα παιδιά και να βεβαιωθούμε ότι κάνουμε ό,τι μπορούμε, για να προλάβουμε και να μειώσουμε τα προβλήματα πειθαρχίας. Τις ερωτήσεις αυτές πρέπει να τις κάνουμε στον εαυτό μας συχνά. Οι απαντήσεις που δίνουμε πρέπει να είναι αποτέλεσμα προσεκτικής παρατήρησης των παιδιών και του χώρου μέσα στον οποίο βρίσκονται:

- Υπάρχουν αρκετά παιχνίδια και υλικά, ώστε τα παιδιά να μην πρέπει να μοιράζονται μεγάλο αριθμό αντικειμένων ή να περιμένουν για πολλή ώρα τη σειρά τους;
- Είναι ο χώρος καλά οργανωμένος ή μήπως τα παιδιά ενοχλούν το ένα το άλλο καθώς παίζουν;
- Υπάρχει ποικιλία παιχνιδιών, ώστε τα παιδιά να αισθάνονται ότι μπορούν να διαλέξουν;
- Δίνουμε στα παιδιά δραστηριότητες που είναι αντίστοιχες των ικανοτήτων τους;
- Είναι τα χρονικά διαστήματα που ζητάμε από τα παιδιά να περιμένουν για κάτι (π.χ. για το φαγητό, ή για να μιλήσουν) ρεαλιστικά;
- Είναι ο χώρος ασφαλής;
- Είναι τα όρια που έχουμε θέσει στα παιδιά ρεαλιστικά;
- Εξηγούμε στο παιδί με γλώσσα κατανοητή το λόγο ύπαρξης ορίων ή κανόνων;

- Δίνουμε στα παιδιά χρόνο να συμμορφωθούν με κάποιον κανόνα;
- Είναι τα όρια που έχουμε θέσει ανάλογα με τις ικανότητες και τις ανάγκες των παιδιών στη συγκεκριμένη ηλικία;
- Ενεργούμε ως πρότυπα προς μίμηση;
- Ενθαρρύνουμε τις επιθυμητές συμπεριφορές;
- Δίνει ο τόνος της φωνής μας και το ύφος μας το μήνυμα στο παιδί ότι δεν προσπαθούμε να το τιμωρήσουμε για αυτό που έκανε, αλλά να του δείξουμε ποια είναι η επιθυμητή συμπεριφορά;
- Δίνουμε επιλογές στα παιδιά;
- Ακούμε τις ιδέες των παιδιών;
- Ενθαρρύνουμε τα παιδιά να σκεφτούν εναλλακτικές λύσεις;
- Δίνουμε στα παιδιά τη δυνατότητα να εκφράσουν τα συναισθήματά τους;
- Ακούμε τις εξηγήσεις των παιδιών για κάτι που έκαναν;

Τέλος, είναι πολύ σημαντικό για τους ενήλικες που φροντίζουν και διαπαιδαγωγούν παιδιά να έχουν υπόψη τους τα εξής:

- Η ηθική ανάπτυξη των παιδιών συμβαίνει σταδιακά. Παρ' όλο που ξεκινάμε την καθοδήγησή τους από μικρά, θα πρέπει να έχουμε υπόψη μας ότι θα δούμε τους "καρπούς" της προσπάθειάς μας ύστερα από αρκετό καιρό.
- Επικεντρωνόμαστε στις πράξεις και τη συμπεριφορά των παιδιών και δεν απαιτούμε από αυτά ώριμη σκέψη και αιτιολόγηση για το λόγο που συμπεριφέρονται με ένα συγκεκριμένο τρόπο.
- Το γεγονός ότι τα μικρά παιδιά μαθαίνουν να ακολουθούν κάποιους κανόνες δε σημαίνει ότι έχουν και την ικανότητα να τους εξηγήσουν ή ότι τους έχουν ενστερνιστεί. Για αρκετά χρόνια, τα παιδιά ακολουθούν τους κανόνες, για να ευχαριστήσουν τους ενήλικες.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Όταν μιλάμε για την ηθική ανάπτυξη των παιδιών, αναφερόμαστε στην ικανότητά τους να κρίνουν ποια είναι σωστή ή λανθασμένη, καλή ή κακή συμπεριφορά, και στην ικανότητα τους να ενεργούν λαμβάνοντας υπόψη τους τις ανάγκες και τα δικαιώματα των άλλων ακόμα, και αν αυτά έρχονται σε αντίθεση με τις δικές τους ανάγκες και δικαιώματα.

Όπως μας δείχνουν οι θεωρίες του Piaget και άλλων ερευνητών, η ηθική ανάπτυξη των παιδιών περνάει από διάφορα στάδια. Στην αρχή, τα βρέφη δεν είναι ούτε "ηθικά" ούτε "ανήθικα". Καθώς μεγαλώνουν τα παιδιά, γίνονται όλο και πιο ικανά για αυτόνομη ηθική κρίση και συμπεριφορά. Παρ' όλα αυτά, θα πρέπει να έχουμε υπόψη μας ότι θα πρέπει να περάσει αρκετός καιρός μέχρι τα παιδιά να αποκτήσουν τον αυτοέλεγχο, που θα τα βοηθήσει να συμπεριφέρονται σωστά ακόμα κι όταν ο ενήλικας δεν είναι παρών.

Για να βοηθήσουμε τα παιδιά να μάθουν τι είναι σωστό ή λάθος, καλό ή κακό μέσα στην κοινωνία που ζουν και να αποκτήσουν αυτοέλεγχο, μπορούμε να εφαρμόσουμε μια σειρά από τεχνικές πειθαρχίας. Οι τεχνικές αυτές πρέπει να βασίζονται στις γνώσεις μας για την ανάπτυξη του παιδιού και να εφαρμόζονται με συνέπεια και σεβασμό προς το παιδί.

Παρ' όλο που η τιμωρία αποτελεί κι αυτή μια τεχνική πειθαρχίας, πολλοί ειδικοί υποστηρίζουν ότι δεν είναι ο πιο αποτελεσματικός τρόπος για να βοηθήσουμε ένα παιδί να μάθει πώς να συμπεριφέρεται και να συμβιώνει με τους άλλους. Η χρήση της πρέπει να γίνεται με προσοχή, όσο το δυνατό λιγότερο, και να τηρεί ορισμένες προϋποθέσεις.

Ο ρόλος του ενήλικα στη διαπαιδαγώγηση των παιδιών είναι πολύ σημαντικός. Οι ενήλικες με τη συμπεριφορά τους προσφέρουν πρότυπα προς μίμηση και βοηθούν τα παιδιά να μάθουν να σέβονται όχι μόνο τους άλλους αλλά και τον εαυτό τους. Με βάση τις γνώσεις του για την ανάπτυξή τους, ο ενήλικας οργανώνει και εξοπλίζει το περιβάλλον μέσα στο οποίο βρίσκονται τα παιδιά έτσι, ώστε να αποφεύγονται, όσο το δυνατόν περισσότερο, τα προβλήματα συμπεριφοράς, ενώ ταυτόχρονα τα παιδιά αισθάνονται άνετα να δοκιμάσουν, να εξερευνήσουν και να πειραματιστούν με ό,τι βρίσκεται γύρω τους. Επίσης, ο ενήλικας δίνει την αγάπη, την προσοχή, και την ενθάρρυνση που χρειάζονται τα παιδιά, για να αισθανθούν ασφάλεια, περήφανα για τον εαυτό τους και ικανά ότι μπορούν να ελέγξουν τις καταστάσεις και τα συναισθήματά τους.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

1. Να περιγράψετε την ηθική ανάπτυξη των παιδιών σύμφωνα με τον Piaget.
2. Ποιος είναι ο στόχος της πειθαρχίας;
3. Τι μπορεί να οδηγήσει ένα παιδί σε ανεπιθύμητες συμπεριφορές;
4. Ποιοι είναι οι παράγοντες που πρέπει να λάβουμε υπόψη μας, πριν αποφασίσουμε ποιες στρατηγικές πειθαρχίας θα χρησιμοποιήσουμε;
5. Να αναφέρετε ποιες στρατηγικές πειθαρχίας μάθατε σ' αυτό το κεφάλαιο.
6. Να εξηγήσετε πώς λειτουργούν οι φυσικές και λογικές συνέπειες μιας πράξης.
7. Τι πρέπει να γνωρίζουμε όταν θέτουμε κανόνες;
8. Ποιες είναι οι προϋποθέσεις που πρέπει να τηρεί μια τιμωρία για να είναι αποτελεσματική;
9. Να εξηγήσετε για ποιο λόγο δε χρησιμοποιούμε τη σωματική τιμωρία.
10. Πώς μπορούν οι ενήλικες να βοηθήσουν τα παιδιά να συμπεριφέρονται σωστά;

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΑΚΟ ΜΕΡΟΣ

1. Σκεφτείτε την παιδική σας ηλικία. Ποιες στρατηγικές πειθαρχίας εφαρμόζαν οι γονείς σας; Ποια ήταν η δική σας αντίδραση σε αυτές; Ποιες στρατηγικές θεωρούσατε δίκαιες και ποιες άδικες; Ποια πιστεύετε ότι ήταν η επίδρασή τους στο χαρακτήρα που έχετε τώρα;
2. Ποιες είναι οι στρατηγικές πειθαρχίας που χρησιμοποιούν στο βρεφικό σταθμό που κάνετε την πρακτική σας; Να συζητήσετε με τους συμμαθητές σας τις εντυπώσεις σας.
3. Σκεφτείτε και γράψτε σε ένα κομμάτι χαρτί ποιες στρατηγικές πειθαρχίας χρησιμοποιείτε εσείς οι ίδιοι με παιδιά προσχολικής ηλικίας (είτε στο βρεφικό σταθμό είτε στο σπίτι με μικρότερα αδέρφια). Να εξηγήσετε γιατί επιλέξατε τις συγκεκριμένες στρατηγικές. Ποιοι είναι οι στόχοι σας;
4. Κατά την πρακτική σας στο βρεφικό σταθμό να δοκιμάσετε κάποιες στρατηγικές πειθαρχίας που μάθατε σε αυτό το κεφάλαιο και που δεν είχατε εφαρμόσει μέχρι τώρα. Να γράψετε τις εντυπώσεις σας.